

## Dôkazy a dokazovanie v rímskom občianskom procese

**Anotácia:** Štúdia má dvojaký cieľ. Najskôr v krátkosti predstaviť tri procesné systémy rímskeho práva, ktoré slúžili na ochranu subjektívnych práv. Druhorádým cieľom publikácie je predstaviť jednotlivé dôkazové prostriedky, na základe ktorých sudca mohol rozhodnúť v spore. Ide o nasledujúce dôkazové prostriedky: výpovede sporových strán, výpovede svedkov, listiny, znalci a predpoklady.

**Kľúčové slová:** rímsky civilný proces, dôkazy, dôkazové prostriedky, znalci, výpovede, svedkovia, listiny.

V starovekom rímskom práve sa vyvinuli tri procesné systémy, ktoré zabezpečovali súdnu ochranu subjektívnych práv: a) **legisakčný**, b) **formulový**, c) **kogničný proces**. Pre legisakčný a formulový proces bolo charakteristické to, že prebiehali v dvoch fázach: a) pred štátnym súdnym úradníkom napríklad prétorom (táto fáza sa nazývala **in iure**) a pred súkromným sudcom – rozhodcom (**apud iudicem**), ktorý nemusel mať právnické vzdelanie, a preto si na pomoc prizýval poradcov, najmä z radov právnikov. Na tomto základe bol vybudovaný starý a klasický rímsky proces. V období panovania cisára Augusta sa už stretávame s takzvaným kogničným procesom, ktorý od začiatku až po vynesenie rozsudku či prípadnú exekúciu sa uskutočňoval len pred jedným a tým istým štátnym úradníkom – teda sudcom. V kogničnom procese teda odpadlo delenie na dve štádiá a celý výkon spravodlivosti bol zverený jednému úradníkovi štátneho aparátu.<sup>1</sup>

Dôkazová fáza v rímskom občianskom procese sa začala tým, že sudca dal možnosť obidvom stranám, aby sa vyjadrili a predložili svoje dôkazy. Sporové strany si často na pomoc brali so sebou rôznych pomocníkov ako advokátov alebo rečníkov a usilovali sa predložiť dôkazy o svojich tvrdeniach. Sudca, ktorý mal rozhodnúť spor, bol striktne viazaný rozhodovať len na základe **dokladov** a **dôkazov** (*iuxta allegata et probata*). V rímskom procesnom práve platila zásada, že dôkazové bremeno (*onus*) zaťažuje toho, kto nejakú okolnosť tvrdí, a nie toho, kto ju popiera (Paulus D. 22, 3, 2). Preto žalobca dokazoval tvrdenia, ktoré boli v žalobnej intencii, a žalovaný tvrdenia, ktoré boli obsiahnuté v námietke.

Je dôležité poznamenať, že v rímskom procesnom práve platila zásada tzv. **voľného hodnotenia dôkazov**, t. j. sudca voľne rozhodoval, aké skutočnosti sa majú dokazovať a akými prostriedkami.<sup>2</sup> Sudca síce mohol žiadať od procesných strán to, aby predložili určité dokumenty alebo priviedli svedkov, ale samotné vykonanie dôkazov bolo vecou len strán, a preto ani sudca ani štátny orgán im v tom nepomáhali. Pretože rímske procesné právo pre ocenenie dôkazov nestanovilo žiadne pravidlá, ktoré by dôkazovému prostriedku podrobnejšie určovali druh a silu, sudca mal pri hodnotení predložených dôkazov úplnú voľnosť.<sup>3</sup> Jedine v období kogničného procesu (t. j. v klasickom a poklasickom období rímskeho práva) listinné dôkazy mali prednosť pred svedkami, ktorí boli menejcenným

<sup>1</sup> Profesor Blaho o časovom zaradení týchto procesných systémov hovorí: „Tieto tri procesné systémy nemožno chápať ako tri vývojové obdobia rímskeho procesného práva, lebo v skutočnosti sa časovo prelínali; formulový proces dlho existoval popri legisakčnom procese, až ho napokon nahradil; podobne pri formulovom procese existoval ako mimoriadny proces kogničný, kým v klasickej a poklasickej dobe celkom prevládol [...].

Formulový proces bol v praxi čoraz viac zatlačovaný kogničným procesom, až ho celkom zrušili cisári Konštantín a Konštantín roku 342 po Kr. Kogničný proces celkom ovládol vybavovanie súkromnoprávných sporov, a to nie len v poklasickej dobe, ale aj v stredoveku. Modifikovaný prvkami kánonického a talianskeho práva kogničný proces ovplyvnil procesné právo Európy“; K. REBRO, P. BLAHO, *Rímske právo*, Bratislava 1991, str. 115.

<sup>2</sup> V časoch absolutizmu sa však zásada voľného hodnotenia dôkazov začala napádať; porov. L. WENGER, *Istituzioni di procedura civile romana*, Milano 1938, str. 291 - 293.

<sup>3</sup> Porov. K. REBRO, P. BLAHO *Rímske právo*, Bratislava 1991, str. 137 - 138.

dôkazom. Túto skutočnosť, vyjadrovala dnes známa zásada: „jeden svedok, žiaden svedok“ – „*testis unus, testis nullus*“ (C. 4, 20, 9).

Skôr ako budeme pojednávať o jednotlivých druhoch dôkazových prostriedkov, je užitočné poznamenať, že slovo „dôkaz“ sa v procesnom práve používa v širšom a užšom zmysle slova. V širšom zmysle slovo dôkaz označuje dôkazový prostriedok, ktorý slúži jednotlivým procesným stranám na dokázanie nejakej skutočnosti, t. j. toho, čo tvrdí žalobca alebo odporca. Ide teda skôr o zdroje, z ktorých bude možné neskôr vybrať dôkaz v užšom zmysle slova. Dôkaz v zúženom alebo presnejšom zmysle slova je už taký konkrétny dôkazový prostriedok, ktorý či už samostatne, alebo s inými prostriedkami je skutočne spôsobilý vytvoriť morálnu istotu, ktorá sa týka tvrdenia žalobcu alebo účinne sa pričiniť o vyvrátenie tohto tvrdenia.<sup>4</sup>

V starovekom rímskom práve sa stretávame s nasledujúcimi dôkazovými prostriedkami (*probationes, instrumenta*), na základe ktorých si sudca vyjasňoval skutočnosti na vynesenie rozsudku: a) výpovede sporových strán, b) výpovede svedkov, c) listiny, d) znalci, e) predpoklady.

### 1. Výpovede sporových strán

Dôležitosť sa pripisovala takým výpovediam procesných strán, ktorým predchádzala prisaha, ktorá sa uskutočnila pred súdom. Pôvodne existovala prisaha, ktorá sa vzťahovala len na niektoré zvláštne prípady a ktorá sa realizovala už na začiatku súdneho konania pred rímskym úradníkom (napr. prétorom), teda v prvej časti procesu nazývanej aj *in iure*. Takáto prisaha *in iure* spočívala v tom, že žalobca pred prétorom vyzval žalovaného, aby prisahal, že obligačný záväzok neexistuje. Následne na to žalovaný musel prisahu vykonať alebo ju žalobcovi vrátiť, teda žalovaný navrhol prisahať žalobcovi, že obligačné právo prislúcha jemu. Ako sme už spomenuli, prisaha bola prípustná len v niekoľkých výnimočných prípadoch, napr. pri žalobách *rerum amotatur, noxales, iniuriarum*. Takáto prisaha (*iusiurandum in iure delatum*) však postupne celkom vymizla.

Novšie právo, ktoré bolo upravené v zmysle justiniánskej procedúry (C 4, 1, 12), už poznalo len takú prisahu, ktorá slúžila na overenie pravdivosti faktov, ktoré sú rozhodujúce pre vynesenie rozsudku. Prisaha sa dala aplikovať vo všeobecnosti a nebola určená len pre osobitné prípady. Môžeme povedať, že prisaha jednej alebo druhej strany bola v tomto zmysle dôkazovým prostriedkom. V každom type procesu mohol sudca uložiť strane, aby prisahala. V prípade podania výzvy na prisahu procesnou stranou musel sudca takúto žalobu schváliť. Prisaha bola v rímskom procesnom práve akýmsi úradným zaistovacím princípom pravdy vo vzťahu k dôkazovým aktivitám procesných strán.

Výpovede procesných strán, ktoré neboli pod prisahou, boli považované za prostriedok na aklamáciu pravdy. S postupným vývojom rímskeho občianskeho procesu až do jeho finálnej podoby na kogničný proces, v ktorom celý spor viedla jedna a tá istá osoba – teda sudca (štátny úradník a nie súkromná osoba), postupne upadol aj význam prisahy pred výpoveďou. Sudca ako štátny úradník, ktorý sám viedol a rozhodoval v celom spore, dobre poznal právo a celé „*inquisitio*“ (vyšetrovanie, obhliadku miesta činu a veci) musel urobiť sám. Sudca posudzoval a konfrontoval odpovede procesných strán a rozhodoval o ich vierohodnosti.

---

<sup>4</sup> Z. GROCHOLEWSKI Štruktúra dôkazovej fázy procesu, In *Ius et iustitiae, Acta IX. symposii iurus canonici anni 1999*, str. 78 – 79.

## 2. Výpovede svedkov

V klasickej a poklasickej dobe rímskeho práva<sup>5</sup> výpovede svedkov už nemali takú dôkazovú silu ako listinné dôkazy. Cisár Konštantín túto skutočnosť vyjadril slovami: „*unius omnino testis responsio non audiatur, etiamsi praeclare curiae honore praeferatur*“, teda výpoveď jedného svedka, hoci aj vysokého úradného postavenia, nemá byť považovaná za postačujúci dôkaz (C 4, 20, 9). Z toho vyplýva, že svedecký dôkaz sa mal opierať o výpovede viacerých svedkov. Preto cisár Justinián vyžadoval troch svedkov. V prípadoch, v ktorých sa vyžadoval písomný dôkaz, Justinián vyžadoval dokonca piatich svedkov (C. 4, 20, 15, 6, Nov. 90, cap. 2). Váha svedeckej výpovede bola podmienená aj osobnou kvalitou svedka. V prípade svedkov, ktorí mali záhadnú minulosť alebo boli vzdorovití, alebo boli podozriví z nepravdivej výpovede, magistrát mohol pripustiť tortúru (porov. C 4, 20 a Nov. 90). Inými slovami povedané, výpovede váženejších alebo aj vyššie postavených svedkov (*honestiores*) prevažovali nad výpoveďami svedkov s nižšou vierohodnosťou (*humiliores*).<sup>6</sup>

Čím ďalej tým väčšiu váhu mali listinné dôkazy, proti ktorým sa nepripúšťal ani protidôkaz iného druhu (C. 4, 20, 1, Bas. 21, 1, 25). A tak napríklad už v západogótskom spracovaní Paulových sentencií sa môžeme dočítať, že listina, proti ktorej pravosti a a neporušiteľnosti niet námietok, podáva sama osebe plný dokaz, ktorý nemá byť konfrontovaný ďalším vypočúvaním svedkov.<sup>7</sup> Je zaujímavé, že tento vplyv menšej dôvery voči ústnym svedectvám a naopak väčšej dôvery k listinným dôkazom prišiel z východnej časti Rímskej ríše.<sup>8</sup>

## 3. Listiny, dokumenty

Ako už bolo povedané, dokumenty ako dôkazové prostriedky postupom času nadobudli väčšiu váhu. Používanie papyrusu, na ktorý sa zaznamenávali dôležité údaje, značne prispelo k tomu, že aj písomné dokumenty prispeli k nadobudnutiu vnútornej istoty pre sudcu, ktorý mal rozhodnúť v spore.

V rímskom práve sa stretávame s rôznymi druhmi dokumentov. Verejné listiny (*publicum instrumentum*, *hypomnema demosio*) boli také, ktoré vystavil sudca alebo verejný úradník pri výkone ich funkcií a ktoré museli mať náležitú formu. Takéto dokumenty mali povahu plného dôkazu, a teda sudca nad nimi nemal nijakú „diskretionálnu“ moc.<sup>9</sup> Plnú dôkaznú moc mali aj dokumenty nazývané *tabelliones*, teda také, ktoré vystavil notár (*tabellio*). Aby *tabelliones* mali plnú dôkaznú moc, bolo potrebné, aby notár vykonal pred súdom prisahu, ktorá sa týkala faktov uvedených v dokumente.

Ako dôkazové prostriedky bolo možné použiť aj tzv. súkromné listiny, a to v súvislosti s literárnymi (písomnými) kontraktmi.<sup>10</sup> Napríklad *syngrafa* bola formálnym písomným kontraktom a bola vyhotovená v dvoch origináloch, ktoré podpísali veriteľ a dlžník; alebo *chirograf* bol taký dokument, ktorý sa vyhotovil len v jednom exemplári a ktorý podpísal len dlžník. *Chirograf* zostával u veriteľa. Výhodou týchto listín bolo to, že ich mohli používať aj cudzinci.<sup>11</sup> Aby *chirograf* a *syngrafa* mali v procese dôkazovú silu, museli byť potvrdené výpoveďami troch svedkov (C 4, 20, 15, 6). Je prirodzené, že proti listinám mohli byť

<sup>5</sup> Je užitočné pripomenúť, že *klasické obdobie* v rímskeho práve trvá približne od 1. storočia pred n. l. až do polovice 3. storočia n. l. *Poklasické obdobie* trvá v rozmedzí od polovice 3. storočia do rozpadu Západorímskej ríše roku 476.

<sup>6</sup> Porov. AA.VV. *Istituzioni di diritto romano*, Napoli 2003, str. 152 – 153.

<sup>7</sup> Porov. J. VÁŽNÝ *Římsky proces civilní*, Praha 1935, str. 104.

<sup>8</sup> Porov. L. WENGER *Istituzioni di procedura civile romana*, Milano 1938, str. 293.

<sup>9</sup> AA.VV. *Istituzioni di diritto romano*, Napoli 2003, str. 153.

<sup>10</sup> Literárne kontrakty sú také, ktorých konštitutívnym prvkom bola písomná forma.

<sup>11</sup> Porov. L. HEYROVSKÝ *Dějiny a systém soukromného práva římského*, Bratislava 1927, 6. vydanie, str. 376 – 378.

vznesené námietky, že boli sfaľované – čo následne mohlo mať trestnoprávne dôsledky (C 9, 19, 22 a 23).<sup>12</sup>

#### 4. Znalci (*periti*)

V rímskom práve znalecké svedectvá poskytovali napríklad: lekári, pôrodné asistentky, merači, architekti, ale aj kaligrafickí znalci. V Justiniánskych prameňoch je napríklad zmienka o tom, že kaligrafickí znalci museli ešte pred vypracovaním znaleckého posudku vykonať prisahu.<sup>13</sup> Posudky meračov boli nutné pri sporoch týkajúcich sa hraníc pozemkov. V prípade sporného tehotenstva museli byť poverené tri pôrodné asistentky (*obstetrices*), aby vykonali obhliadku tela (*inspectio ventris*) (Dig. XXV, 4, 1.). Výsledky znaleckých posudkov vyhodnocoval sudca podľa zásady voľného hodnotenia dôkazov.

#### 5. Právne prezumpcie – predpoklady (*praesumptiones iuris*)<sup>14</sup>

Až justiniánske právo stanovilo právne predpoklady (*praesumptiones iuris*), teda také skutočnosti, ktoré právny poriadok predpokladá a sudcovi predpisuje. Svedčí o tom napríklad známa Justiniánska konštitúcia týkajúca sa platenia nedlhu v pochybnosti o jeho existencii.<sup>15</sup> Právne prezumpcie sa stali dôležitým prvkom dôkazového práva. Právne normy, ktoré stanovujú nejakú prezumpciu, sú vlastne modifikáciami všeobecného princípu o dôkazovom bremene. Už na začiatku sme konštatovali, že platila všeobecná zásada, že dôkazové bremeno (*onus*) zaťažuje toho, kto nejakú okolnosť tvrdí, a nie toho, kto ju popiera (Paulus D. 22, 3, 2). Ale normy hovoriace o právnej prezumpcii presúvajú dôkazné bremeno na toho, kto prezumpciu popiera. Predmetom právnej prezumpcie sú také skutočnosti, ktoré nevyžadujú dôkaz. V prípade prezumpcie práva musel pravdivosť svojho tvrdenia dokázať ten, kto tvrdil opak.

Napríklad v rímskom práve platili takéto predpoklady. Ak sa ocitla celá rodina v nebezpečenstve smrti, tak platil predpoklad, že nedospelé deti zomreli pred rodičmi, dospelé deti až po rodičoch.<sup>16</sup>

Ak došlo k sporu týkajúceho sa pokrvného príbuzenstva, pokiaľ šlo o matku, platila zásada, že matka je vždy istá (*mater semper certa est*). V prípade muža to nebolo až také jednoduché. Preto právo sa snažilo uľahčiť túto situáciu tým spôsobom, že pre vydaté ženy platila prezumpcia: otcom je ten, kto sa so ženou oženil (*pater est quem nuptiae demonstrant*). Navyše platila takáto domnienka: rímske právo pokladalo deti za splodené v manželstve vtedy, ak sa narodili v 182. dni od uzavretia manželstva a najneskôr v 300. deň po jeho zániku (Ulp. D. 38, 16, 3, 11).

Alebo ak sa manželka nepodriadila moci manžela, tak zostala vlastníkom svojho majetku a mohla s ním disponovať bez toho, aby ju zaťažovala povinnosť prispievať na vydržiavanie rodiny alebo dokonca seba. Za tejto situácie bolo nebezpečenstvo, že dôjde k prevodom motivovaným najmä využívaním citov a náklonností. Preto rímske právo zakazovalo darovanie medzi manželmi. V súvislosti s tým platila domnienka – tzv. *praesumptio Muciana*, že manželka nadobudla majetok darom od manžela, ak nedokázala

<sup>12</sup> Pravosť listín sa posudzovala prostredníctvom porovnávania písma *comparatio litterarum* (C 4, 21, 20; Nov. 73).

<sup>13</sup> „Omnes autem comparationes non aliter fieri concedimus, nisi iuramento antea praestito ab his qui comparationes faciunt fuerit adfirmatum, quod neque lucri causa neque inimiciis neque gratia tenti huiusmodi faciunt comparationem“; Justinián Cod. IV, 21, 20, 3.

<sup>14</sup> *Praesumptio* sa do slovenčiny prekladá aj výrazom *právna domnienka*.

<sup>15</sup> „Repetitionem non denegari et praesumptionem transactionis non contra eos induci, nisi hoc specialiter ab altera parte approbetur“, C 4, 5, 11.

<sup>16</sup> Porov. J. KINCL, V. URFUS, M. SKŘEJPEK *Římske právo*, Praha 1995, str. 69.

opak, a preto musela majetok vydať manželovým dedičom alebo veriteľom (Pomp. D. 24, 1, 51).<sup>17</sup>

V období formulového procesu, v ktorom rozsudok vynášal súkromný sudca (rímsky občan – nie právnik), ktorého si zo zoznamu vybrali sporné strany, mohlo dôjsť k situácii, že dokazovanie neposkytlo sudcovi dost' podkladov, a teda ani vnútornej morálnej istoty na vynesenie rozhodnutia. V takomto prípade sa sudca mohol vzdať rozhodovania tým spôsobom, že vykonal prísahu, že sporná vec mu nie je jasná. Rozhodovanie sa potom mohlo zveriť inému sudcovi.

### Literatúra

- AA.VV. *Istituzioni di diritto romano*, Napoli 2003, Edizioni giuridiche Simone  
BONFANTE P. *Institute římského práva*, Brno 1932, 9. vyd.  
GROCHOLEWSKI Z. Štruktúra dôkazovej fázy procesu, In *Ius et iustitiae, Acta IX. symposii iurus canonici anni 1999*  
HEYROVSKÝ L. *Dějiny a systém soukromného práva římského*, Bratislava 1927, 6. vydanie  
KINCL J., URFUS V., SKŘEJPEK M. *Římské právo*, Praha 1995  
REBRO K., BLAHO P. *Rímske právo*, Bratislava 1991  
TRAMMA U. Annotazioni sparse in tema di periti, In *Studi giuridici XVII*, 1988, Libreria Editrice Vaticana  
VÁŽNÝ J. *Římsky proces civilní*, Praha 1935  
WENGER L. *Istituzioni di procedura civile romana*, Milano 1938

**Key words:** Roman civil proceedings, evidences, experts, testimonies, witnesses, documents

### Summary

The study in brief deals with three procedural systems in Roman law of procedure, which served as a defence of freedoms. It also characterizes the main principles of an evidentiary phase in Roman civil proceedings which were applied in ancient Roman law. The final part of the study focuses on evidences that include testimonies of parties to the dispute, testimonies of witnesses, documents, experts and presumptions. After considering these evidences a judge could come to a decision in a dispute.

JCDr. PaedDr. Róbert Brtko, CSc.  
Univerzita Komenského v Bratislave  
Právnická fakulta  
Katedra právnych dejín  
e-mail: robert.brtko@flaw.uniba.sk

Recenzent: doc. JUDr. Antonín Nesvadba, PhD.

---

<sup>17</sup> Porov. K. REBRO, P. BLAHO *Rímske právo*, Bratislava 1991, str. 172 - 173.